

СВІТОВИЙ РЕЗОНАНС МУЗИЧНОЇ УКРАЇНІСТИКИ

УДК 78.9

DOI: <https://doi.org/10.33398/2310-0583.2018.4243.5.12>

Наталія Сиротинська

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ЦЕРКОВНИЙ СПІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ о. ПЕТРА ФРАНЦА КРИП'ЯКЕВИЧА

Сиротинська Наталія Ігорівна – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музичної медієвістики та україністики, Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, Львів (Україна). E-mail: nsyrotynska@gmail.com

ORCID 0000-0001-9524-4574

Візантійський церковний спів у дослідженнях о. Петра Франца Крип'якевича

У статті розглядається історичний шлях розвитку візантійської гимнографії у дослідженнях о. Петра Крип'якевича. Проаналізовано комплекс традицій візантійського літургійного співу, у жанровій структурі якого виділяється богородична тема. Відзначено, що в процесі розвитку християнського обряду удосконалюється драматургія текстів Богородиці, образ отримує аксіологічну завершеність і це пояснює залучення маріанських піснеспівів до всіх сфер літургійного богослужіння.

Відзначено головні праці о. Петра Крип'якевича, в яких проаналізовано історичний шлях формування візантійського обряду. Дослідник вперше серед українських дослідників створює цілісну працю, в якій послідовно викладає історію візантійської гимнографії та її жанрове різноманіття, аналізує творчість відомих гимнографів, висвітлює поетичні та музичні особливості піснеспівів. Дослідник окремо звертає увагу на музичну природу текстів, зокрема, на осмогласний принцип їх організації.

Габілітаційне дослідження о. Петра стало першою спеціалізованою працею, що представляла українську медієвістику, а його дослідження є важливим внеском у світову скарбницю визнання духовної культури людства.

Ключові слова: о. Петро Крип'якевич, візантійський літургійний спів, гимнографія, монодія, сакральні піснеспіви, образ Богородиці.

Від початку творення християнського обряду церковний спів сприймався не лише як мистецьке явище, але й як форма ведення діалогу з іншим світом, в якому людина постає його досконалою і невід'ємною часткою. Відтак обриси людського буття розширювалися до безмежжя універсуму, а гармонійний і вдячний спів трактувався як свідчення внутрішнього строю людини, її узгодженого життя Господом, матеріальним світом та іншими людьми [7, с. 84]. Відповідно у чисельних церковних документах не раз зазначалося, що Музика слугує вираженню, і поясненню таїнств Божого спасіння, співдіє з живим переданням Євангелія і в цей спосіб перетворюється в дар, переданий людині у святих текстах [14]. В цьому контексті таїнство церковного співу невід'ємно пов'язувалося із поетичним висловом, що сукупно проявилось в досконалих формах християнської гимнографії. В такий спосіб церковний спів набув особливої виразовості і глибини, найповніше відображених в дуалізмі музично-поетичних форм, що уклали яскраву основу християнської гимнографії.

Важливо відзначити, що науковці довгий час не мали визначеного підходу до розуміння гимнографічних текстів, але цю проблему частково вирішив кардинал Пітра, який помітив внутрішню логіку структури грецьких гимнографічних текстів [12]. Після цього застосовується кардинально інший підхід – досліджується вплив грецької ритміки на структуру речень, на формування образної сфери піснеспівів під впливом юдейської, грецької, особливо, сирійської поезії, але при цьому майже не згадується музична основа гимнографічних творів.

Нове розуміння сутності церковного співу як, насамперед, явища музично-поетичного, знайшло своє відображення у працях українського богослова і літургіста о. Петра Франца Крип'якевича (1856–1914). Науковий доробок дослідника став також переконливим свідченням активності літургічної і богословської наукової думки у ділянці візантиністики в Галичині наприкінці XIX і початку XX століть. Важливо відзначити, що надалі цей напрямок активно розробляв український медієвіст Мирослав Антонович, який досліджував добре прочитувану мелодіку церковних піснеспівів, зафіксованих в українських нотолінійних ірмологіонах XVII століття [2, 4]. На цьому матеріалі він порівнював монодійні піснеспіви з відповідними візантійськими транскрипціями, а також, як і о. Петро Крип'якевич, досліджував внутрішню структуру організації жанрів церковного співу – осмогласну систему. На основі порівняльного аналізу вибраних жанрів української монодії з візантійськими транскрипціями М. Антонович

прийшов до висновку щодо суттєвої інтонаційної спорідненості обох півчих практик. Подібного висновку прийшли також відомі філологи, що відзначали метричну адаптацію перекладних текстів до грецького оригіналу, а також співпадіння розміщених акцентів як найвідповідніші засоби для збереження візантійської мелодики [1, 5, 6, 13]. Відтак, наукові зацікавлення о. Петра Крип'якевича передували цілому пласту досліджень щодо присутності візантійського півчого мелосу у подальшій практиці української церковного співу. Тож особливе зацікавлення науковця візантійською гимнографією в певний спосіб зумовило й подальші студії широкого кола науковців, що також відзначали особливе значення гимнографії. Цей пласт візантійської духовної культури постав багатим джерелом для засвоєння лексичного багатства грецької мови, поетики, риторики, а також широкої палітри музичних форм. Тож вивчення жанрів візантійського церковного співу у дослідженнях о. Петра Франца Крип'якевича є важливим здобутком української наукової думки, а життєвий шлях промовистим свідченням наполегливої праці.

У наукових колах добре відомим є син о. Петра – видатний історик академік Іван Крип'якевич, а ім'я батька з неясних нам причин повністю забулося. І тільки зовсім недавно ім'я о. Петра Крип'якевича знову з'явилося в українському науковому просторі. 2002 року Інститут літургіки Українського Католицького Університету у Львові перевидав його працю про поетику одного з найвеличніших псалмів — 118 псалма [3].

Народився о. Петро 19 жовтня 1857 року в селі Горишеві Польському Замойського повіту, навчався у Холмській гімназії. В 1877 році здав екзамен на аптекаря у Варшавському університеті, проте вже наступного року, після смерті батька, залишив роботу в аптеці і переїхав до Львова, де екстерном закінчив гімназію. Вищу богословську освіту отримав у Львівському університеті, де також відвідував лекції з історії польської і української літератур. Після закінчення Духовної семінарії і богословських студій (1885) о. Петро був висвячений на священника й отримав посаду вікарія при кафедрі св. Юра, викладав релігію в гімназії. Саме у Львові о. Петро мав можливість присвятити себе науковій діяльності — церковна історія, патристика, літургіка [3, 8, 11].

У червні 1903 року о. Петро Крип'якевич отримав диплом доктора богослов'я у Віденському університеті і надалі часто працював у бібліотеках Мюнхена, Відня і Гроттаферрата. Зібрані в такий спосіб

матеріали стали основою головної наукової праці о. Петра Крип'якевича – його габілітаційного дослідження, дві частини якого посмертно опубліковані у Записках Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові: *De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca* та *Elenchus maiorum hymnorum Deiparae* [9, 10]. Зазначене дослідження демонструє дивовижно цілісний підхід о. Петра до вивчення проблематики візантійської гимнографії.

Вже у статті *Артистична форма Псалма 118* виявляються основні засади роботи з досліджуваним матеріалом: звертання до оригінальних текстів [3]. Такий метод дозволив визначити унікальність форми 118 пс., побудованого на основі послідовності строф за гебрійським алфавітом, укладеним із 22-х літер, а також відповідність структури кожної строфи восьмиричному принципу – вісім речень кожної окремої строфи об'єднувалися однією літерою абетки. Так, у кожній строфі вісім разів прославляється Закон Божий, відображаючись у восьми різних поетичних образах, і, як відзначає Автор, у такий спосіб виникає цілісна гармонія, немов з восьми тонів граюча октава. Натомість в процесі перекладів різноманіття синонімів зменшувалося, а разом із тим спрощувалася й образно-поетична палітра тексту. При перекладах втрачалась також виразовість смислової драматургії псалма, базованої на тричастинній композиції змісту, що огорталася відповідними смисловими акцентами тексту.

Досліджуючи оригінальний текст 118 псалма, о. Крип'якевич підкреслює, що цей псалом перебільшує своїм мистецьким артистизмом не лише всі псалми, але й всі інші гебрійські поетичні твори і є унікальним серед текстів Святого Письма. Мистецька форма цього поетичного тексту полягає не лише у використанні абеткової структури і чергуванні різноманітних синонімів для образу Закону Божого, але й у побудові винятково гармонійної композиції 118 псалма. Дослідник відзначає три рівні гармонії: гармонію літер і чисел, гармонію слів і гармонію ідей. При цьому серед 22 строф немає жодного повторення, в чому о. Петро вбачає не випадковість, але мистецько-поетичний задум автора, що на вищому композиційному рівні творить гармонійно досконалий твір.

Прикметно, що о. Петро Крип'якевич відзначає прив'язаність текстового викладу до музично-співного виконання псалма. Кожна окрема строфа складається з восьми речень і відповідає восьми струнам давньоєврейської арфи *gashmit*, кожна з яких відображає певний музичний лад, кожний з яких, згідно античних естетичних кано-

нів, творить не лише різні звукоряди, але й наділені різними емоційними образами. На цій різнобарвній основі виникає надзвичайно цілісна і гармонійна музично-поетична композиція, що пізніше стане визначальним і для співної поетики християнської гимнографії. Музичне начало як основний формотворчий принцип продовжував домінувати у гимнографічній творчості та, без сумніву, як показують найновіші дослідження, враховувалося при перекладах цих текстів слов'янською мовою.

Грунтовні знання богословії, літургіки, патристики, історії літератури, відмінне володіння давніми і сучасними мовами, широкий історико-культурний контекст з опорою на джерельні матеріали склали основу наукової методології дослідження візантійської гимнографії, яка й сьогодні залишається актуальною у візантиністичних студіях. Цей метод вповні проявився в головній габілітаційній праці о. П. Крип'якевича *De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca*, основу якої склало дослідження витоків візантійської церковної музики, а саме – до богородичних гимнів.

Відтак, о. П. Крип'якевич вперше серед українських дослідників створює цілісну працю, в якій послідовно викладає історію візантійської гимнографії та її жанрове різноманіття, структурує творчість великих гимнографів, висвітлює поетичні та музичні особливості піснеспівів. Працю о. Крип'якевича почасти можна сприймати і як підручник детального викладу історії візантійської гимнографії та богородичних піснеспівів, зокрема. Дослідник послідовно окреслює періоди формування богослужбової півчої практики, починаючи від ранньохристиянських часів творення обряду та його співних форм. Звертає увагу на історію походження ранніх гимнів з урахуванням наступних особливостей: вплив гебрайської спадщини на християнський обряд (тексти *Септуагінти*), місце псалмів у богослуженнях Візантійської Церкви, які стали основою формування грековізантійської гимнографії (наприклад, доспівування останньої строфи, потім на цій мелодичній основі створювався новий текст, використовуючи часто біблійний паралелізм, врешті виокремлення від псалму в самостійний жанр); розглядає генезу перших християнських гимнів апостольських часів на основі запозичень з євангельських текстів. Цей період є особливо важливий, оскільки суспільство навчалось християнських правд віри у храмі, у якому з кліросу звучали піснеспіви як форма втілення і систематизації богословських ідей [6].

Дослідник окремо звертає увагу на музичну природу текстів,

зокрема, на осмогласний принцип їх організації, коротко викладає теоретичні основи осмогласся. Про зв'язок мелодики і поезики він пише наступне: «Відносно природи ритмічного мистецтва, то воно в першу чергу полягає в тому, що при створенні поетичного віршу до уваги береться тільки число складів і музичний акцент; а в іншому, як, наприклад, у визначенні числа складів у вірші, так і в розміщенні менших стишків — якнайбільша свобода, але у строфі вони гармонічно поєднуються відповідно до вимог мелодії піснеспіву, оскільки все тут залежить від модуляції співу. Для розуміння форми ритмічної поезії важливу роль відіграють церковні гласи» [9, с. 43].

Питання музичної системи гласової організації він розглядає з позиції античної теорії музики, вказуючи на збереження структури грецьких ладів як основи формування восьми церковних звукорядів. При цьому пише про інтонаційні особливості гласів, підкреслюючи в кожному з них певне емоційне забарвлення. Автор подає давні назви ладів, підкреслюючи їх конкретне значення: 1-й глас позначається як *поважний*, 2-й – *сумний*, 3-й – *містичний*, 4-й – *гармонічний*, 5-й – *приємний*, 6-й – *побожний*, 7-й – *ангельський* і 8-й – *досконалий*. Важливо, що о. Петро Крип'якевич постійно наголошує на значимості музичних категорій для візантійської гимнографії, вибудовуючи її складну синкретичну структуру. Тим самим він заклав основи вивчення музичного контексту візантійської гимнографії, прогностуючи і обґрунтовуючи напрямки майбутніх досліджень.

Габлітаційне дослідження о. Петра стало першою спеціалізованою працею, що представляла українську медієвістику. Ймовірно, що цей напрямок мав би продовження, але раптова смерть о. Крип'якевича, а також складні політичні умови на довгий час призупинили розвиток української науки у цій ділянці. Сьогодні для молодшої української медієвістики праця о. Петра Крип'якевича є, безумовно, досконалим прикладом дослідження важливої ділянки візантістичних студій – гимнографії і церковної монодії, що заклало не лише добрий фундамент подібних досліджень для наступників, але й добрим стимулом для зміцнення методологічної і джерельної бази у вивченні власне українського матеріалу.

Література

1. Алексеева Г. Акцентология в византийской и русской певческих традициях как фактор национальной традиции // *Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit*. Wien, 2005. P. 7–10.
2. Антонович М. Візантійські елементи в антифонах української церкви // М. Антонович. *Musica sacra*. Львів, 1997. С. 21–38.

3. Крип'якевич П., о. Артистична форма 118 псалма // Калофонія. Науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії. Львів, 2002. С. 283–296.
4. Antonowycz M. The chants from Ukrainian heirmologia. Bilthoven, 1974. 245 p.
5. Hannick Ch. Byzantinische Musik // MGG. T. 2. Kassel, 1995. P. 288–310.
6. Hannich Ch. Das musikalische Leben in der Fruhzeit Bulgariens aufgrund literarischer Quellen des fruhsлавischen Schrifttums // Byzantinoslavika. Brno, 1988. T. 49. S. 23–37.
7. Hildegarda z Bingen. Teologia muzyki. Krakow, 2003. 124 p.
8. Кryp'якевич П. Алфавитизм в поезиї библієй // Газета Кошчелна. Лвów, 1900. Nr. 5. P. 23–25.
9. Кryp'якевич П. De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca // Записки НТШ. Львів, 1914. Т. 121. С. 1–62.
10. Кryp'якевич П. Elenchus maiorum hymnorum Deiparae // Записки НТШ. Львів, 1917. Т. 123–124. P. 156.
11. Кryp'якевич П. Przegląd ustepów poetycznych w Biblii // Gazeta Kościelna, 1899. Nr. 21, 23, 25, 30.
12. Pitra J.B. Hymnographie de l'église grecque / Pitra J.B. Rom, 1867. 246 p.
13. Velimirović M. The Byzantine Heirmos and Heirmologoin // Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen. München, 1973. T. 1. P. 192–244.
14. Waloszek J., ks. Teologia muzyki. Współczesna myśl teologiczna o muzyce. Opole, 1977. 184 p.

References

1. Alekseieva, H. (2005). Accentology in the Byzantine and Russian singing traditions as a factor of the national tradition // Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit. Wien. Pp. 7–10. (in Russian)
2. Antonowycz, M. (1997). Byzantine elements in the anthologies of the Ukrainian church // Musica sacra. Lviv. Pp. 21–38. (in Ukrainian)
3. Кryp'якевич П. (2002). Artistic form 118 psalm // Kalophonia, Naukovyj zbornyk z istorii cerkovnoii monodii. Lviv. Pp. 283–296. (in Ukrainian)
4. Antonowycz, M. (1974). The chants from Ukrainian heirmologia. Bilthoven, 1974. 245 p. (in English)
5. Hannick, Ch. (1995). Byzantinische Musik // MGG, T. 2. Kassel. Pp. 288–310. (in German)
6. Hannich, Ch. (1988). Das musikalische Leben in der Fruhzeit Bulgariens aufgrund literarischer Quellen des fruhsлавischen Schrifttums // Byzantinoslavika, t. 49. Brno, Ss. 23–37. (in German)
7. Hildegarda z Bingen, (2003). Teologia muzyki. Krakow. 124 p. (in Polish)
8. Кryp'якевич П. (1900). Алфавитизм в поезиї библієй // Газета Кошчелна, № 5. Лвów. Pp. 23–25. (in Polish)
9. Кryp'якевич П. (1914). De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca // Zapysky NTSch., t. 121. Львів, Pp. 1–62. (in Latin)
10. Кryp'якевич П. (1917). Elenchus maiorum hymnorum Deiparae // Zapysky NTSch., t. 122. Lviv. Pp. 135–186. (in Latin)
11. Кryp'якевич П. (1899). Przegląd ustepów poetycznych w Biblii // Gazeta Kościelna, №№ 21, 23, 25, 30. (in Polish)

12. Pitra, J.B. (1867). Hymnographie de l'église grecque. Rom. 246 p. (in French)
13. Velimirović, M. (1973) The Byzantine Heirmos and Heirmologoin // Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen, t. 1. München. Pp. 192–244. (in German)
14. Waloszek, J., ks. (1977). Teologia muzyki. Wspolczesna mysl teologiczna o muzyce. Opole. 184 p. (in Polish)

Syrotynska Natalia Ihorivna — Doctor of Art Criticism, Professor, Head of Medieval Studies and Ukrainian Music Department, Lviv National Music Academy named after Mykola Lysenko, Lviv (Ukraine). E-mail: nsyrotynska@gmail.com
ORCID 0000-0001-9524-4574

Byzantine church singing in the studies of fr. Peter Franz Krypiakievych

This article examines the historical path of the development of the Byzantine hymnography and sacred monody in the researcher's works of fr. Petro Krypjakevych. An important role of the research of the Byzantine sacred hymnography is his study of its specific characteristics and the phenomenon of the relations with ancient writing heritage. Church poetry played a major role in the development of the literature poetry, its images were used by many ukrainian writers of the XVI-XVII centuries, most of which in their profession were related with the Church, and, therefore, knew perfectly sacred hymnography. Liturgical books also helped to a perfect knowledge of singin monody material.

In the Byzantine hymnography the main place taked the Marian theme. The article analyzed the cultural complex of the existing forms of the liturgical singing tradition, defined existence of the expression among the sacred hymnography. In the development of the Christian rite, the dramaturgy of the Theotokion texts is improved, the system of genres, which is combined by the common theme, is formed, the image of the Virgin gains the axiological completeness and becomes as the source of valuable norms in opposition to evil and hope for salvation. This explains the involvement of the Marian chants into all the spheres of the liturgical worship that allows recognizing the Theotokion as a cultural phenomenon, evidenced by the high emotional and intellectual concentration and communication within the syncretic filling all the rite levels.

The investigated material by fr. Petro Krypjakevych reveals the continued interpretation of God Mother's image as the carrier of the core foundations of the human spirit that remains to be ideal in interpreting the various artistic and philosophical systems, based on manifesting the eternal valuable categories such as: love and compassion. That's why the research of fr. Petro Krypjakevych is an important contribution to the world treasury of the recognition of the spiritual culture of humankind.

Key words: fr. Petro Krypjakevych, byzantine liturgical singing, hymnography, monody, sacred chants, the imige of the Theotokia.

Стаття поступила до редакції 11 вересня 2018 року.
